

Vývojové tendence

Prvotní přehled

Obecně

- Čeština je bohatá na variantní prostředky – tvarové, lexikální, syntaktické
- Dublety, triplety (v rybníku, rybníce; bez popela, popelu, popele atd.)
- Imanentní vývoj jazyka; pružná stabilita (V. Mathesius, O potenciálnosti jevů jazykových, 1911)
- Zdroje vývoje jsou: **a) tendence k jednoduchosti a jazykové ekonomii** (např. prosazení tvaru *je* oproti *jest*; omezování kategoriálních hodnot, např. kondicionálu minulého nebo antepřéterita/předminulý čas=plusquamperfektum, v bulharštině dodnes), **sledující zájem mluvčího**; X
- **b) tendence ke kontrastnímu rozlišení, sledující zájem posluchače;**
- Řada dalších:
- c) tendence k rovnovážnosti jazykového systému, projevující se analogiemi;
- d) tendence vlivu cizích jazyků (tvoření pl. stars; DJs);
- e) tendence po odvoditelnosti reprezentativního tvaru (např. funkce nominativů)

Dvě tendence v tvarosloví

- **Unifikační** (sjednocovací)
- **Diferenciační** (rozlišovací)
- Ve svém důsledku vedou k zjednodušení systému českého tvarosloví.
- Tendence **unifikační** působí silně, projevuje se: snahou zachovávat stejnou podobu tvarotvorného základu, snaha zamezit morfologickým alternacím, sjednotit tvary, které mají stejnou funkci.
- Jablkách/jablčích; s autama, holkama, kulichama atd.
- Tendence diferenciační – viz níže.

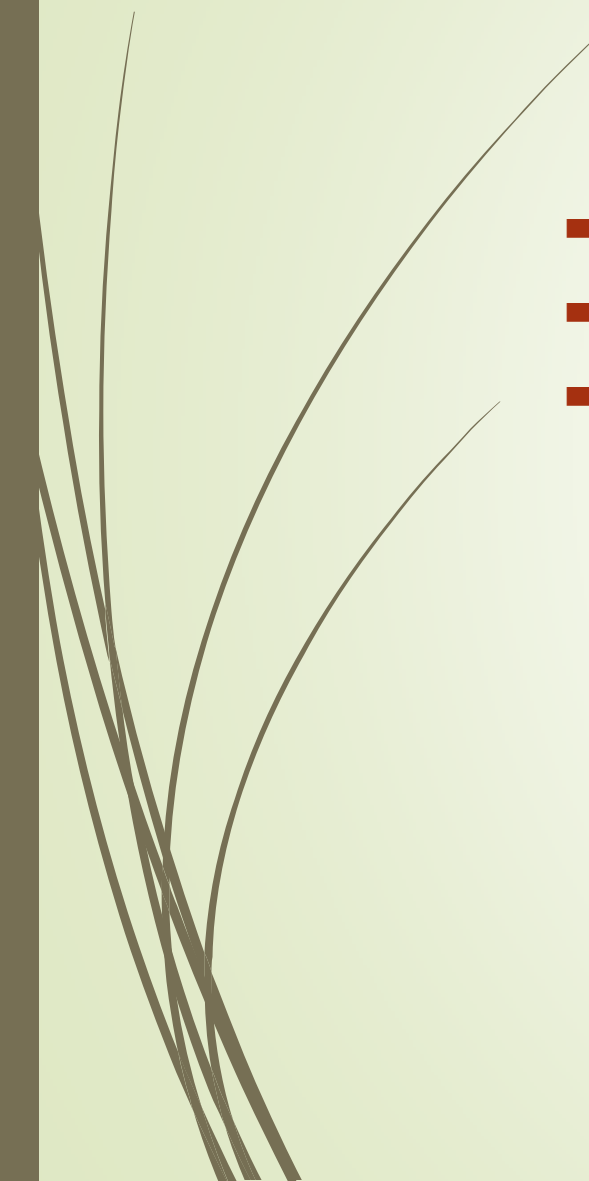
Varianty

- Rozrůzněny a) územně, b) stylově, c) sémanticky, d) rovnocenné
  - a) Chcou/chtějí; někdy kodifikovaný obě varianty (dělal jsi/dělals); učiteľema/učitelamaXučiteli
  - b) Píši (kniž.)/píšu (neutr.); češu/česám (neutr.)/ češi (kniž); kopl/kopnul (nosp.)
  - c) **U polysémních lexémů** – pomocí tvaru se naznačuje lexikální význam: tištěn (kniha) X tisknut (ruka); mísen x míšen; kuchyně X kuchyň; berlami x berlemi
- Ve vztahu k přirozenému rodu:** manželé (pár) x manželové (jednotlivec); manžele x manžely
- Vzhledem k větněčlenské funkci:** stalo se na to na jaře X záleží to na jaru/ vyprávět o jaru; výklad snu; probudit se ze sna; do roka a do dne X do roku 1938 (některé varianty jsou frazeologizované)
- d) kouše/kousá; kope/kopá; budíku, budíka; v rybníku, v rybníce (z hlediska jazyka ano, z hlediska idiolektu rovnocennost řídká, jednotlivec má v repertoáru jen jednu variantu);
  - Záleží také na frekvenci: kope (162, ČNK, SYN2000) X kopá (24)

-
- ▶ Vývoj morfologických prostředků souvisí s vývojem v sousedních rovinách jazykového systému – s hláskoslovnými změnami a s rozvojem syntaktických prostředků.
  - ▶ Některé obecné změny probíhají dlouhodobě, po staletí: stále se přebudovává kmenový systém deklinace substantiv na rodový; staletý je například přechod mezi vzory „píseň“ a „kost“.
  - ▶ Obecná je tendence **deflektivizační** – omezovat skloňování a užívání ve větší míře základních tvarů/nominativních (vliv angličtiny, jazykové ekonomie), v *měsíci listopad; Terezy taška; v ulici Soukenická; s Paul Newmanem; k pětseti; pod čtyřsty metry; v pěti stovkách* (číslovka skupinová) případů; nepřechylování; *nehoda, kdy přišlo o život pět lidí; Šaty, co připomínají róbu od Givenchy; (člověk s velkým charisma; seděli se svými guru); Coca Cola Školský [sic!] pohár; Erasmus koordinátor* atd.

Tradiční pojetí vývojových tendencí

- ▶ Intelektualizační vs. demokratizační
  - ▶ terminologizace a determinologizace
  - ▶ internacionalizace („globalizace“?) a tvoření slov z domácích zdrojů (autochtonizace)
-

Tendence k intelektualizaci

- **zvyšování podílu odborného jazyka**, tendence k intelektualizaci a tendencí k terminologizaci;
- **zvyšování množství termínů**
- a zároveň některé termíny přecházejí z odborného, resp. úzce specifikovaného prostředí do jiných komunikačních sfér, zejména do publicistiky a běžného vyjadřování; proces **determinologizace** se dotkl výrazů, které sice na jedné straně chápeme jako součást mluvy určité profesní, poloprofesní či zájmové sféry, na druhé straně jsou i součástí vyjadřování neodborné veřejnosti, publicistiky a médií, např. *server*, *myš*, *bungee jumping atd.*

-
- vzrůstající počet **abstrakt**; český jazyk zaznamenal v devadesátých letech ohromný nárůst abstrakt (image atd.);
  - projevy **neosémantizace**, především přibývání abstraktního významu u konkrét; český jazyk zaznamenal v devadesátých letech ohromný nárůst abstrakt: *čitelnost* ve významu ‚jasnost, srozumitelnost, průhlednost‘, *incest* ‚propletené vztahy mezi podniky a jejich dceřinou nebo vnukovskou frakcí‘, *recyklace* ‚nové, další využití něčeho z minulosti‘, *sentiment* ‚soubor psychologických vlivů projevujících se při obchodování‘ atd. *Komfortní zóna, depka* aj.
  - **nárůst přejímek**; v tomto směru se intelektualizace sblíží, resp. kryje s tendencí k **internacionalizaci**: *fast food, feeling* ‚procítěná interpretace hudby‘ atd.

► **nové vazby**

► *To ještě nediskutovali/to ještě nedebatovali. Poslanci problém diskutovali v parlamentu; atd.*

► Obvykle jsou hodnoceny jako pokleslý novotvar, ale v češtině již dlouho (SSJČ), dnes se ustálily a nabývají posunutých významů; správně je: *diskutovat o něčem, zmínit se o něčem*. Objevuje se také: *diskutovali nad/k*

► *diskutovat rovnici*

► *komunikovat něco*

► hlasovat/prohlašovat něco: Vazba má spíše slangovou, profesní povahu; správně: kodifikovaná vazba je se 6. p.: *hlasovat o zákonu/návrhu*; poměrně časté je dnes v profesní mluvě politiků a druhotně v publicistice předponové *prohlasovat (něco)*, např. *poslanci prohlasovali změnu zákona*

-
- ▶ užívání výrazů a prostředků **knižních** (*dle, jelikož, pakliže, potažmo aj.*) a **básnických**; průnik některých výrazů knižního charakteru do publicistiky. Jejich užití je vyvoláno často snahou o ozvláštňení textu, o vyvolání představy určité filozofičnosti, resp. vyššího vyjadřovacího stylu, např. odvozeniny na *-no digitálno, intimno atd.*
  - ▶ využívání **multiverbizace**; tendenci k multiverbizaci posilují jednotky, které mají charakter pleonastických vyjádření, jako *e-mailová pošta, sms zpráva, mms zpráva.*

Demokratizační tendence

- ▶ zvýšenou mírou hovorovosti a nespisovnosti a jejího pronikání do spisovného jazyka (*moci vs. moct; atd.*); *Jsme za to rádi vs. Jsme tomu rádi; vyrábí vs. vyrábějí*
- ▶ univerbizace (Za jeden ze způsobů univerbizace může být považována rovněž **kompozice**.) a okazionalismy; slangismy a profesionalismy; **slangizace** (*budget, stage aj.*) a **deslangizace**.
- ▶ Svoji specifičnost ve vývojových tendencích ve spisovném jazyce, resp. v synchronní dynamice systému, má **kalkování**. Došlo k překladu, resp. k paralelnímu vytvoření mnoha (původních) termínů a polotermínů (zejména metaforických) podle vzoru v cizím jazyce, například *mouse — myš; web page — webová stránka, hot line — horká linka*.